

PVDA

DE BAKENS VERZETTEN DE ECONOMIE TERUG NAAR DE MENSEN INVESTEREN IN WERK EN INNOVATIE

Commissie Melkert

November 2013 / Kernrapport

Inhoudsopgave

Diagnose.....	5
Remedies	11
i Werk.....	11
ii Duurzaamheid	15
iii Innovatie.....	18
iv Transparantie.....	23
v Evenwicht	27

KERNRAPPORT

Dit Kernrapport is een zelfstandig leesbare, verkorte weergave van de integrale versie van het rapport van de commissie-Melkert* over oorzaken en gevolgen van de crisis en de weg "linksom" naar duurzaam herstel. Aangeboden aan het bestuur van de Partij van de Arbeid, 21 november 2013.

---

* Leden: Fatihya Abdi, Idsert Boersma, Bas van Drooge, Ed Groot, Rolph van der Hoeven, Agnes Jongerius, Martin van Leeuwen, Trude Maas, Kirsten Meijer, Ad Melkert (voorzitter), Tobias Reijngoud, Thomas Ronnes, Hans Schenk, Esther Mirjam Sent, Hubert Schakenbos en Maartje Schrama (secretariaat)

DIAGNOSE

'Financialisering' en korte termijn gaan ten koste van bredere afweging en evenwicht op lange termijn. Economische, sociale en ecologische vraagstukken zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Door ze in hun onderlinge samenhang aan te pakken, ontstaat een nieuw en hoopgevend perspectief. Toenemende ongelijkheid remt productiviteit en creativiteit. Ongeremde productie en consumptie ondermijnen de veerkracht van de aarde. De korte termijn vooruitzichten voor de Europese en Nederlandse economie wijzen op voortdurende stagnatie.

Al meer dan vijf jaar is "crisis" dagelijkse kost in huiskamers, kantoren en regeringsgebouwen: krimp in plaats van groei, uitholling van vaste economische waarden, sociale uitsluiting, onzekerheid over pensioenen en politiek protest dat velen mobiliseert. Prangende vraagstukken die ons allemaal aangaan, omdat de antwoorden gevolgen hebben voor het dagelijks leven en meer nog voor ons vertrouwen in de toekomst.

De crisis is ernstig en in een aantal opzichten symptoom van dieperliggende oorzaken. Economische vanzelfsprekendheden uit het recente verleden zijn plotseling bron van zorg. Groeiende ongelijkheid voedt frustratie van velen tegenover elites van het financiële kapitalisme die zichzelf bedienen in plaats van het gemeenschappelijk belang te dienen. En voor iedereen doemt daarachter de dreiging op van de opwarming van de aarde, die begrensd moet worden om economieën, culturen en gemeenschappen in stand te houden en onze kinderen een goed verzorgde erfenis over te dragen.

In tijden van groei en optimisme is het makkelijker een gemeenschappelijke aanpak te vinden dan bij krimp en pessimisme.

De marsorder "Linksom uit de crisis" waarmee de PvdA de Commissie Melkert aan het werk zette, was dan ook geen geringe opdracht. Vertrouwen in de toekomst hervinden vereist bereidheid om de werkelijkheid opnieuw aan onze idealen te toetsen en vervolgens perspectief te schetsen vanuit dezelfde werkelijkheid die we willen veranderen. Door zich op de middellange termijn te richten, heeft de commissie voor zichzelf de ruimte gecreëerd om onbevangen en vrij na te denken over: *Wat is er aan de hand? En hoe moeten we verder?*

"Linksom" betekent niet dat links het altijd beter weet. We willen die kant uit omdat een solidaire samenleving voor ons vertrek- en aankomstpunt van politiek denken en handelen is. Uit sociale overtuiging én uit economische noodzaak. Steunend op overweldigend bewijs dat een solidaire, open en veilige samenleving uiteindelijk in het belang is van iedereen. Sterker nog, juist samenlevingen met hoogontwikkelde collectieve

voorzieningen en een relatief gelijke inkomensverdeling scoren hoog in de ranglijst van welvarendste en meest concurrerende landen. De crisis heeft ons geleerd dat de verheerlijking van het 'onbegrensde' individu heeft geleid tot hebzucht en spilzucht van een kleine minderheid, die vervolgens de kosten daarvan afwentelde op ons allemaal. In die zin kwam de crisis van "rechts". Daartegenover schoot "links" tekort in het bieden van een samenhangend en samenbindend alternatief. Zo'n alternatief mag niet blijven steken in verontwaardiging. Als we de crisis willen benutten, dan zijn er nieuwe en inspirerende ideeën nodig, waarmee we mensen ervan overtuigen dat een verandering in mentale instelling onvermijdelijk is en dat het tijd is voor doelgerichte actie. Ondanks alle problemen overheerst bij de commissie optimisme dat er voldoende menselijke en institutionele capaciteiten aanwezig zijn om er nationaal en internationaal uit te komen. De vraag is vooral hoe dat vermogen aan te wenden voor het gemeenschappelijk belang. We hebben in de Partij van de Arbeid een traditie hoog te houden dat we marges niet voor lief nemen en we consequent ijveren voor veranderingen ten gunste van de samenleving als geheel.

In die traditie bepleit de commissie een fundamentele herziening van de verhouding tussen *individu* en *samenleving* en tussen *economie* en *aarde*. Een nieuwe balans waarin spelen met 'financieel kapitaal' niet langer allesoverheersend is, maar waarin investeren in 'sociaal kapitaal' en ecologisch beheer als doel voorop staan. Een economie waarin gevarieerde vormen van op winst gerichte marktcreativiteit dienstbaar zijn aan maatschappelijke waardecreatie op langere termijn, zoals individuele ontplooiing en productiviteit, sociale ontwikkeling en het versterken van de veerkracht van de aarde. Wereldwijd en in eigen huis.

De commissie is van mening dat politieke beslissingen van alledag zwaarder getoetst dienen te worden aan die waardecreatie op langere termijn. Naarmate we daarin beter slagen, zal dit onze manier van leven en samenleven bijsturen in een richting waarin economische groei en welvaartsontwikkeling in dienst staan van volledige en volwaardige werkgelegenheid, hernieuwde nationale en internationale solidariteit en duurzame ecologische ontwikkeling. Daarmee zetten we het neoliberale paradigma op zijn kop: werkgelegenheid, solidariteit en duurzaamheid staan voorop en worden dragers van nieuwe en verantwoorde groei.

Er zijn ingrijpende aanpassingen nodig in de manier waarop we tot besluiten komen in het publieke en particuliere domein. Veel burgers hebben het gevoel dat ze grip verliezen op de samenleving, de politiek, hun werk en hun leven. Het publieke en het particuliere zijn echter geen gescheiden werelden, maar lopen in elkaar over en houden elkaar in stand. Beide domeinen zullen beter moeten aansluiten bij de fundamentele trend

van door burgers en bedrijven gedragen initiatieven. Als politieke partij realiseren we ons de waarde daarvan, stimuleren we die ontwikkeling en scheppen we er ruimte voor. We zijn ervan overtuigd dat succesvolle initiatieven van particuliere partijen de betrokkenheid van mensen bij de samenleving als geheel vergroten. Vanuit die betrokkenheid en toegenomen zeggenschap over het eigen leven is het ook vanzelfsprekender om een balans te zoeken tussen economische, ecologische en sociale ontwikkelingen. Om wat in het dagelijks spraakgebruik vaak ten onrechte als "hard" en "zacht" tegenover elkaar wordt gesteld als elkaar aanvullend te beschouwen. Om optimisme, motivatie en innovatie als aanjagers van herstel te waarderen; zeggenschap te versterken als gezond tegenwicht tegen dominantie van financiële belangen; en sociale "kosten" om te zetten in investeringen in productiviteit en participatie. In een notendop: de kwaliteit van leven als doel voorop te zetten en economische groei allereerst te beoordelen als middel tot het realiseren van dat leven. Niet andersom!

Als we de dagelijkse crisiszorgen even opzij schuiven, dan zien we dat het fundament van onze samenleving fors erodeert. Dat uit zich in drie grote vraagstukken: economische stagnatie, sociale uitsluiting en ecologische rooibouw.

De economische, ecologische en sociale vraagstukken vinden een gemeenschappelijke oorzaak in een overwegende fixatie op korte termijn financieel en economisch rendement. In die zin kan worden gesproken van 'financialisering' van de samenleving. De schulden crisis is deels veroorzaakt door de verleiding in het nu overdadige welvaart te creëren en de kosten op toekomstige generaties af te wentelen. Daarbovenop zijn de kosten van privaat marktfalen afgewenteld op de gemeenschap. Sociaal is ongelijkheid in inkomen toegenomen en de kans op sociale statusverbetering afgenomen bij een torenhoog gegroeide werkloosheid in Europa en een gebrek aan 'goed werk' in een groot deel van de wereld. De ecologische crisis is veroorzaakt door de lang ongeremde exploitatiedrift van het geïndustrialiseerde kapitalisme, nu verder verdiept als gevolg van de (positieve) groei in het 'zuiden' die alles bij elkaar de grenzen te buiten gaat van wat de aardkorst en de dampkring aan kunnen. De drie crises raken de fundamentele waarden die onze keuzes bepalen. We onderschrijven het indringende pleidooi in het WBS rapport *Van Waarde* om onze samenleving opnieuw te enten op de waarden bestaanszekerheid, goed werk, verheffing en binding.

De afgelopen decennia hebben zich vier ontwikkelingen voorgedaan die de commissie als de voedingsbodem van de crises beschouwt.

Allereerst worden in de grenzeloze concurrentie om producenten- en consumentenmarkten sociale en ecologische waarden steeds verder uitgehold, waarbij de rekening wordt neergelegd bij de gemeenschap.

In deze wedloop zijn, ten tweede, de inkomensverschillen toegenomen en is er sprake van excessieve bezitsvorming aan de top van de maatschappelijke piramide. De econoom Joseph Stiglitz toont in *The Price of inequality*¹ overtuigend aan dat hierdoor grote economische verliezen zijn geleden.

Deze trend werpt, ten derde, een schaduw op het succes van de doorbraak van honderden miljoenen extreem arme mensen naar een leven zonder elementair gebrek. Nieuwe middenklassen in het 'zuiden' groeien; gevestigde middenklassen in het 'oude westen' stagneren; en naar schatting twee miljard kinderen, vrouwen en mannen dwars door de wereld heen blijven of zijn opnieuw gemarginaliseerd en daardoor bron van onrecht en sociale spanning.

De vierde ontwikkeling is die van toenemende globalisering en de gevolgen daarvan voor het handelend vermogen van de nationale staat. De centra van financiële besluitvorming (ministeries van financiën, centrale banken, het IMF) hebben aanzienlijk aan macht gewonnen ten koste van centra van sociale ordening of pressie (ministeries van sociale zaken, vakbonden), die in de naoorlogse wederopbouw aanvankelijk sterke posities innamen. En afsplitsing van overheidstaken naar zelfstandig opererende organisaties hebben het beheer van maatschappelijke belangen zonder winstoogmerk vervuild met een ongepaste door winst gedreven managementcultuur.

Hoe kunnen we deze ontwikkelingen het hoofd bieden of in goede banen leiden? Voor ons Europeanen bestaat de noodzaak ons eigen huis grondig te renoveren. Emigrerende Portugezen en Spanjaarden en rebellerende Grieken tonen nalatigheid aan twee kanten. Enerzijds heeft het EU lidmaatschap weliswaar grote vooruitgang gebracht, maar hun regeringen hebben vaak niet tijdig de noodzakelijke aanpassing aan de eisen van de toekomst voor hun rekening genomen. Anderzijds is het Rijnland nalatig in de versterking van de slagkracht van Europa als geheel.

Is bovenstaande diagnose niet te somber? Wordt niet gezegd dat we eind 2013 uit de recessie klauteren nu er steeds meer signalen op groen springen? De eerste zwaluwen maken helaas nog geen zomer. Dat kunnen we concluderen aan de hand van de jongste IMF ramingen die het perspectief voor Europa samenvatten onder de noemer "prolonged

---

¹ Joseph Stiglitz: *The Price of Inequality, how today's divided society endangers our future*, 2012

stagnation".² Europa zal dit jaar (2013) opnieuw krimpen voordat volgend jaar een licht herstel op een niveau van 1% verwachte groei volgt. Echter de recordwerkloosheid zal niet of nauwelijks dalen. En op de middellange termijn blijft sprake van niet meer dan matige groei en inflatie die "substantieel" beneden het middellange termijn doel van de ECB ligt. Voor Nederland wordt volgend jaar (2014) niet meer dan 0,3% groei verwacht terwijl de werkloosheid verder oploopt, evenals de staatsschuld.³ Intussen heeft het Nederlandse overschot op de lopende rekening een recordhoogte bereikt van 10%, wordt de crisis vooral afgerekend in dalende koopkracht bij gelijkblijvende winsten van bedrijven, staan nog vele huiseigenaren met hun hypotheek onder water, lopen de discussies over de pensioenen hoog op en moeten we harder pompen om de stijgende zeespiegel de baas te blijven. We kunnen het zo samenvatten: voorlopig blijft Europa (mondiaal) hekkensluiter en Nederland in Europa onder het gemiddelde. Met daarbij de vraag: wat is symptoom en wat is oorzaak? Zijn banken, bedrijven en consumenten bereid en in staat om lessen te trekken uit de crises meer dan vooral te hopen dat de crisis snel weer voorbij trekt?

Hoe kan Europa uit de vicieuze cirkel ontsnappen die voorlopig werkloosheid hoog, schulden stijgend en bestedingen en investeringen laag houdt? Hoe we het ook wenden of keren, de rol van Duitsland is centraal in het weer aanzwengelen van investeringen in combinatie met beleidshervormingen in de Eurozone als geheel. Tegenover een enorm structureel overschot op de lopende rekening aan de Rijn staan werkloosheid en faillissementen elders.⁴ In het overbruggen van deze fundamentele tegenstelling dient ook Nederland zich rekenschap te geven van de ongekend lage investeringsgraad die ons land duur in plaats van duurzaam zal komen te staan.

Natuurlijk wordt er niet stil gezeten en zien we dat Europa, anders dan velen hadden gedacht, over het vermogen beschikt om bij te draaien en weer op stoom te komen. Maar in alle eerlijkheid moet worden vastgesteld dat het potentieel om te versnellen, te verdiepen en te innoveren zoveel groter is en de nood van de werkloosheid zo hoog is dat we met volle kracht vooruit moeten zien te komen, koersend op vijf bakens van herstel en investering: *werk, duurzaamheid, innovatie, transparantie en evenwicht*. Door ons daarop te richten komen we economisch sterker, sociaal rechtvaardiger en ecologisch houdbaarder uit de crisis.

---

² World Economic Outlook, oktober 2013, p.58

³ Macro-Economische Verkenning 2014, p.11

⁴ Martin Wolf in Financial Times, 24 september 2013: "Germany's strange parallel universe"

De commissie adviseert een urgente aanpak teneinde:

* Twee tekorten tegelijk weg te werken: die van de schuldenlast en van de werkloosheid, in samenhang met lange termijn prijsstabiliteit.

* Drie innovatie revoluties in te zetten als voorwaarde voor hogere productiviteit en groenere groei: gericht op fundamenteel en toegepast onderzoek, versnelling van investeringen in duurzaamheid, vernieuwing van onze sociale organisatie met een betere combinatie van werk en privé en met volledige en volwaardige deelname aan arbeidsmarkt en samenleving.

* Onze mentale instelling meer te richten op gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid en verantwoordingsplicht en op 'humanisering' als het alternatief van 'financialisering' – want het kapitaal zit in de mensen.

* Gezamenlijk de blik naar voren en naar buiten te richten, daar waar de kansen liggen: werkzaam, duurzaam, innovatief.

REMEDIES

I WERK

Groei in dienst van werk en duurzaamheid brengt ons vooruit. Sturen op werkgelegenheid naast de financiële indicatoren. Inzetten op een Sociale Unie die minimale sociale normen voor iedereen en overal zekerstelt. Volledige arbeidsdeelname dient het economisch belang en is een sociaal gebod.

Over de hele wereld maken mensen zich het meest zorgen om werk, werk en nog eens werk – voor henzelf en voor hun kinderen.⁵ Waarom krijgt deze bezorgdheid zoveel minder aandacht dan de financiële sector? Waarom konden overheden wel de rol van ‘banker of last resort’ spelen, maar niet de rol van ‘employer of last resort’? De onaanvaardbaar hoge werkloosheidscijfers, vooral in Zuid en Oost-Europa – maar ook in Nederland – tonen de beperkingen van de “vrije markt”. Een bloeiende handel is voor iedereen van levensbelang en zit in de mens ingebakken. Markten behoren in hun functioneren echter wel dienstbaar te zijn aan maatschappelijke doelstellingen en bij te dragen aan het benaderen van volledige werkgelegenheid. Daarvoor pleiten zowel morele als economische argumenten. De verzekering van werk en de daarmee verbonden rechten behoren voor iedereen te gelden en zijn de basis voor een solidaire samenleving. Economisch gezien kunnen we niemand missen als het gaat om de kwaliteit van de diensten in de zorg, op straat en in het onderwijs.

Hier dient de overheid niet terug te treden, maar op te treden. Een grotere coherentie is geboden tussen alle kernonderdelen van sociaaleconomisch beleid. De maatschappij verliest wanneer alleen de markt bepaalt, of wanneer de financiële sector stuurt in plaats van dient.

De werking van de vrije markt moet politiek worden gecorrigeerd door succes of falen van beleid te toetsen aan het criterium van de universele toegang tot werk. Europa zal aan de drie-eenheid van *tekort, inflatie en schuld* de variabelen *werkgelegenheid en lange termijn investeringen* moeten toevoegen als harde kwantitatieve criteria voor het toezicht door de politieke en monetaire autoriteiten. De commissie pleit voor het vastleggen van twee evenwaardige normen: een trendmatige norm voor het begrotingstekort: 3% of lager én een trendmatige norm voor het ‘werktekort’: werkloosheid⁶ 5% of lager. De politieke

---

⁵ Ontleend aan een wereldwijd onderzoek in april 2013 in opdracht van de International Trade Union Confederation (ITUC)

⁶ Als percentage van de beroepsbevolking in het kader in EU verband geharmoniseerde statistieken.

betekenis hiervan is dat als niet aan beide tegelijk wordt voldaan er een probleem is dat om een oplossing vraagt met inzet van een mix van beleidshervormingen, budgettaire en/of monetaire maatregelen. Hiervoor zijn twee belangrijke institutionele hervormingen nodig. Ten eerste aanvulling van het mandaat van de ECB en van De Nederlandsche Bank zodat naast prijsstabiliteit ook werkgelegenheid als doel van monetair beleid zal gelden. Dit is in overeenstemming met wat bijvoorbeeld in de VS de taak is van het Federal Reserve System met president Bernanke's "pledge" vorig jaar om verruimd monetair beleid te voeren teneinde de werkloosheid in de VS fors te verminderen met 6,5% als ijkpunt. En ten tweede aanvulling van het EMU Stabiliteitsverdrag met het werkloosheidsijkpunt van 5% als richtsnoer van politiek handelen. Voor een geïntegreerd monetair, budgettair en sociaal beleid en voor regulering van de interne markt is een stevig financieel fundament nodig, waarmee de Unie tegenslagen kan opvangen en in betere tijden de economie kan stimuleren door te investeren in innovatie, werk en infrastructuur. De invoering van Euro-obligaties is een middel om dat fundament te realiseren.

In samenwerking met andere Europese landen zou Nederland erop moeten aandringen dat ook internationale gremia, zoals het IMF en de Wereldbank, het benaderen van volledige werkgelegenheid als hoofddoelstelling zien van economische samenwerking. "Volledige werkgelegenheid" staat voor 'niemand langdurig aan de kant'. Dit betekent niet een baangarantie voor iedereen op ieder willekeurig moment. Integendeel, de baanmobiliteit in een werkend en lerend leven zal in de toekomst alleen maar toenemen. De crux is dat mensen hierop dienen te zijn voorbereid en wanneer nodig moeten worden begeleid door middel van een garantie op arbeidsdeelname: door werk, opleiding, werk in combinatie met opleiding en dienstverlening. Succes is alleen te bereiken door de gelijktijdige inzet van een veelheid aan instrumenten:

Allereerst is het nodig dat het investeringsklimaat en het ondernemerschap worden gestimuleerd. Het is nu eenmaal zo dat het overgrote deel van de banen wordt gecreëerd in de markt en dat dit zoveel mogelijk aan marktpartijen moet worden overgelaten met de overheid in een aanmoedigende, voorwaardenscheppende rol.

Vervolgens verdient de aansluiting van opleiding op de arbeidsmarkt en een doorbraak naar "een leven lang leren" meer prioriteit.

Cruciaal is de derde trap: verschuiving van de lasten die drukken op arbeid naar andere bestaande of nieuwe grondslagen voor belastingheffing. Met maximale beperking van werkgeverslasten, in het bijzonder voor relatief laaggekwalificeerd werk, en verhoging van netto lonen zal het fundament onder de arbeidsmarkt worden verstevigd.

Als vierde trap moet volledige inschakeling (opleiding, training, stage, proefplaatsing, dienstverlening via de private of publieke sector) worden gegarandeerd door middel van individuele servicecontracten, mede gefinancierd uit besparingen op uitkeringsgelden.

De vijfde trap is "participatie": voor mensen met individuele beperkingen die zeer graag willen meedraaien in de samenleving zijn compensatie voor het tekort aan verdienvermogen en begeleiding nodig. De Participatiewet biedt hiervoor wettelijke ruimte met de nodige vragen of de middelen nu en ook structureel toereikend zullen zijn.

Van groot belang is tevens dat de Europese Unie zich in sociaal opzicht versterkt door regels op te stellen die een Gemeenschappelijke Interne Arbeidsmarkt creëren, een sociale beschermingsbodem als norm dicteren en sociale rechten voorschrijven als onlosmakelijke voorwaarde voor het benutten van de economische vrijheden uit de Verdragen. De Sociale Unie is te baseren op een politiek akkoord over de voorwaarden voor sociale cohesie en intolerantie van armoede met een versterkte rol voor de Europese Sociale Dialoog. In de bestuurspraktijk tussen de hoofdsteden propageert zij onder meer gelijk loon voor gelijk werk binnen één land, minimumloonrechten, toegang tot school en studie tussen de lidstaten en richtlijnen voor arbeidsinspecties. Verder ziet de commissie voor de Europese Investerings Bank een speciale rol weggelegd in het stimuleren van investeringen die werkgelegenheid en productie verhogen en duurzaamheid versterken. Met relatief weinig publieke middelen kunnen door de hefboomwerking van de EIB-leningen grote resultaten worden behaald. Ook zullen de bestedingen van de EU structuurfondsen veel directer op werkgelegenheid en duurzaamheid moeten worden toegespitst.

Door belastingen in dienst te stellen van werk (de derde van de vijftrapsraket) kunnen de fundamenteën voor de arbeidsmarkt verder worden versterkt. Een groot deel van de belastingopbrengsten drukt op de factor arbeid. De onaanvaardbare hoge werkloosheid van nu en de reële dreiging van structurele uitstoot van arbeid in de toekomst maken het noodzakelijk te bezien hoe een radicale verlaging van belasting op arbeid zou kunnen worden bereikt. Voor het bij elkaar brengen van vraag en aanbod op het niveau van lager gekwalificeerde taken is dat zelfs een specifiek belang, gezien het verlies daarvan vanwege automatisering en robotisering door concurrentieoverwegingen. Verlaging van de belasting op arbeid zou dan ook aan de basis van de arbeidsmarkt moeten beginnen en planmatig moeten worden doorgevoerd tot aan de grenzen van loonbelasting en sociale premieheffing.

De wens belasting op arbeid te verlagen verplicht ook aan te geven hoe dat te financieren, afgezien van lastenverlichting indien hiervoor ruimte zou ontstaan uit toegenomen groei. De commissie ziet bronnen in verbreding van de grondslag van de Vennootschapsbelasting, in heffingen op milieuwaardengebruik, geleidelijke verzwaring en versimpeling van belasting op consumptie, herziening en verbreding van vermogensbelasting, het belasten van financiële transacties, herziening en geleidelijke gelijktrekking van de waarde van aftrekposten waaronder pensioenpremies alsmede gelijke behandeling tussen werknemers en zelfstandigen zonder personeel waar geen rationele grondslag voor bestaande verschillen bestaat.

II DUURZAAMHEID

Vastbesloten en versneld door op de weg naar een duurzame energievoorziening en een circulaire economie. Met innovaties en investeringen leidend tot groene groei en werk voor velen. De hogere prijs van milieugebruik verdient zich dubbel en dwars terug in winsten en leefkwaliteit.

In tijden van economische crisis is het moeilijk het besef vast te houden dat natuur en milieu onmisbare economische bronnen van voortbestaan zijn. Hoewel na de klimaatop in Bali (2007) de verdere CO₂ emissiereductie prominent op de politieke agenda stond, bleef het resultaat van de top in Kopenhagen (2009) beperkt tot de onderschrijving van de doelstelling de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 2°C. Volgens velen *Too little too late*. We lopen een flink risico dat we rond 2050 op 4°C uitkomen.⁷

In mondiaal verband loopt Europa voorop in het bepleiten van vergaande maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan. Toch is door prijsdalingen op de energiemarkt het gebruik van steenkool in Europa toegenomen.

Duurzaam behoud van ons niveau van welvaart en welzijn vereist dat we maximaal inzetten op duurzame energievoorziening met gebruik van hernieuwbare energie. En dat we onze economie omvormen van een lineaire economie naar een circulaire economie.

Als het om duurzame energie gaat, heeft Nederland nog een lange weg te gaan om aansluiting te vinden bij de Europese kopgroep. Met het energieakkoord in de SER deze zomer is weliswaar een belangrijke stap gezet, maar de tevredenheid over het akkoord zou ook zomaar grotere ambities in de weg kunnen staan. De fundamentele veranderingen in de energievoorziening die achter de SER-horizon van 2020 liggen, vereisen aanzienlijke verdere inspanningen en aanpassingen. In het kader van de crisis is de overtuiging van belang dat innovatie op het terrein van duurzaamheid onze economische positie kan versterken en daarmee onze werkgelegenheid bevorderen. Wetenschap, bedrijfsleven en overheid hebben daar als samenwerkende partijen nog een groot onbenut potentieel. Het rapport "Wissels omzetten" van het Planbureau voor de Leefomgeving biedt inspiratie om tot een Nationale Transitie Strategie te komen die de stappen uitwerkt naar de Nederlandse bijdrage aan mondiale energieduurzaamheid rond 2050. De omschakeling naar groene groei vraagt een realistische benadering. Voorlopig zijn fossiele brandstoffen onmisbaar voor onze economie. De veranderingen dienen dan ook gefaseerd te worden bewerkstelligd met voortdurende aandacht voor het draagvlak, waarvoor een deskundige,

---

⁷ "Turn down the heat: why a 4° warmer world must be avoided", Wereldbank 2012

actief optredende en voorspelbare overheid nodig is, in aansluiting op initiatieven van vele burgers en bedrijven die in toenemende mate hun verantwoordelijkheid nemen. Onder leiding van de minister-president zal de publiek-private samenwerking en EU coördinatie moeten worden versterkt om in het juiste tempo op het juiste spoor te komen.

De weg naar duurzame energie vraagt om gedragsverandering van iedereen. De politiek heeft een zware verantwoordelijkheid voor het scheppen van een breed draagvlak voor die gedragsverandering. Essentieel hierbij is dat duurzaamheid over productie én over verdeling gaat, over ecologische grenzen én over sociale voorwaarden voor een solidaire samenleving. In die samenhang is consequente aanpassing van de prijs voor milieugebruik dringend gewenst door middel van permanente vormen van heffingsaansprakelijkheid op het gebruik van milieuwaarden (ruimte, grondstoffen, water, lucht) als collectieve last. De scheefgroei in energiebelasting die zeer veel zwaarder drukt op huishoudens en andere kleinverbruikers dan op een beperkte groep van economisch belangrijke grootverbruikers, dient planmatig te worden verminderd in het kader van een combinatieplan waarin voor industrie en landbouw een geleidelijke verhoging van energietarieven wordt voorzien in combinatie met en afhankelijk van parallelle voortgang in Europees verband. Binnen de EU zal ook moeten worden gestreefd naar harmonisatie van brandstofaccijnzen en een belasting op CO₂-uitstoot. Deze laatste dient ter aanvulling op het momenteel slecht functionerende systeem van verhandelbare CO₂ emissierechten. De uitgifte en prijsstelling daarvan zouden in handen kunnen worden gesteld van een onafhankelijke Europese Klimaatbank.⁸

De overheid dient voorop te gaan in het stimuleren van een *bio-based*, circulaire en energie neutrale economie door consequente toepassing van het aloude beginsel van “de vervuiler betaalt”. Daarvoor is het nodig meer te denken in termen van productieketens en producentenverantwoordelijkheid. Door middel van belasting, het berekenen van de werkelijke prijs door bijvoorbeeld milieukosten mee te rekenen, of door verplichte inname van (rest)producten kan de overheid zo mede invloed uitoefenen op de ontwikkeling van nieuwe activiteiten. Gebruik van green accounting⁹ wordt verplicht voor grote bedrijven en overheden ter stimulering van en evenwichtige bedrijfsvoering waarin naast ‘profit’ ook ‘planet’ en ‘people’ hun aandeel hebben. Ook moet de aansprakelijkheid van bedrijven voor schadelijke milieueffecten te worden verzaamd om meer preventief gerichte actie te bevorderen en latere schade en afwenteling van de kosten daarvan te voorkomen.

---

⁸ Rick van der Ploeg in NRC Handelsblad, 13 september 2013

⁹ Zoals bijvoorbeeld ontwikkeld door de Global Reporting Initiative of True Pricing

Een belangrijk instrument om sneller meer middelen beschikbaar te krijgen is de oprichting van een Nationale investeringsbank voor Duurzame Investerings. Met een relatief gering kapitaal is zo'n bank in staat een veelvoud aan investeringen in duurzame innovaties financieren.

III INNOVATIE

Investeren in fundamenteel en toegepast onderzoek is de basis voor economische, sociale en ecologische ambities. Een leven lang leren en beter renderend onderwijs zijn voorwaarde voor vooruitgang. Betere toegang tot kredieten en investeringsgeld helpen de economie er versneld bovenop. Bovenal zal sociale innovatie het verschil maken: meer vrouwen werken op het niveau van hun talent, betere combinatie van opvoedings- en zorgtaken is een prioriteit. Geleide migratie dient onze economie en zorgstandaard.

Alleen een samenleving die economisch en sociaal innovatief is kan zich staande houden in de wereld van morgen, waarin globalisering en toenemende concurrentie het speelveld bepalen. Innovatie heeft in dat verband niet alleen betrekking op wetenschappelijk onderzoek en technologische ontwikkeling, maar ook op een leven lang leren, op durven investeren in 'harde' en 'zachte' infrastructuur, op een nieuw evenwicht tussen flexibiliteit en zekerheid in de arbeidsmarkt en op de verzoening van de toenemende spanning tussen werk en privé. Innovatie is oproepen tot en ruimte bieden voor creativiteit en sociale innovatie in alle sectoren en lagen van de samenleving.

Vanuit economisch perspectief is de opdracht tamelijk simpel. Allereerst moeten we de bestaande exportmarkten behouden en nieuwe veroveren. De beroepsbevolking moet ter versterking van hoogwaardige kennis en zekerstelling van persoonlijke dienstverlening op peil worden gehouden, mede door doelgerichte immigratie. En we moeten voorwaarden scheppen voor groene groei om uitputting en klimaatproblemen te voorkomen en nieuwe markten niet te missen en aan te boren. Ondanks toenemende concurrentie zijn er kansen te over voor wie in staat is te investeren in vernieuwingstalent en maatschappelijk aanpassingsvermogen.

Het economisch sukkelen van Europa wordt deels verklaard door het zelfvoorzienende karakter van de handelsstromen binnen de Unie. De net begonnen onderhandelingen over een Transatlantische Investerings- en Partnerschaps Overeenkomst (TIPP) bieden Europa een uitgelezen kans meer naar buiten te treden. Bovendien kan die gelegenheid worden benut om mondiale, ecologische en sociale standaarden te bevorderen.

Vergroting van de ruimte voor onderzoek en ontwikkeling is erop of eronder. De coördinatie van de nog te veel versnipperde publiek-private organisatie kan beter. Met een beetje meer publieke middelen kan veel meer privaat geld worden gegenereerd: in een door overheid, wetenschappelijke instituten en bedrijfsleven overeen te komen tienjarenkader moet Nederland zich metterdaad binden aan de afspraak dat 3% van het

bbp aan onderzoek en ontwikkeling zal worden besteed. Een groter deel hiervan zal gericht moeten zijn op de kennis die nodig is om groene groei te versnellen. Onverminderd zal de diversiteit van instroom, met name van vrouwen, in exacte en technische wetenschappen moeten worden bevorderd. En de politiek moet bij de noodzakelijke toetsing van de besteding van middelen meer geduld hebben en erkennen dat fundamenteel en toepassingsgericht onderzoek onlosmakelijk met elkaar verweven zijn.

Ook al scoort Nederland niet slecht bij internationale vergelijkingen van onderwijsprestaties, er valt nog veel te verbeteren en de concurrentie zit niet stil. Investerings in vooral de kwaliteit van lerarenopleidingen en leraren blijven de hoogste prioriteit. We kunnen toe met aanzienlijk minder gespecialiseerde studierichtingen in MBO, HBO en WO. In een jaarlijkse monitor zal moeten worden bijgehouden of intenties ook tot daadkracht leiden. Aan de vraagkant kunnen centralisatie van exameneisen, bindende studie adviezen en ambitieuze referentieniveaus voor eindtermen bijdragen aan de kwaliteitsverbetering die tegenover de blijvende prioriteit voor collectieve onderwijsuitgaven zal moeten staan.

Voor veel leerlingen is de combinatie van leren in deeltijd en werken over een langere periode een goed middel om hogere diploma's te halen. Investeren in ontwikkeling van vakman/vrouwschap in het MBO is cruciaal voor het weefsel van economie en samenleving. Instroom in technische opleidingen kan extra aantrekkelijk worden gemaakt door collegegelden te verminderen.

Het belang van een leven lang leren en stapelen voor de innovatieve capaciteit van een samenleving kan nauwelijks worden overschat. Daarvoor is een breed en gevarieerd aanbod van naschoolse opleidingen nodig, waarbij individuele trekkingsrechten op een Nationaal Scholingsfonds, mede gefinancierd vanuit de O&O-fondsen van de bedrijfstakken voor aanvullende financiering kunnen zorgen.

Durven ondernemen en willen investeren vraagt een betrokken overheid die eraan bijdraagt dat kredietverlening aan het MKB weer wordt aangezwengeld doordat banken doen wat ze moeten doen (en laten wat ze moeten laten). Afhankelijk van de uitkomsten van de ECB "stress tests" moet de mogelijkheid onder ogen worden gezien om een overheidsbank op te richten die de slechte leningen van banken opkoopt en in de toekomst probeert renderend te gelde te maken. Een goed signaal naar ondernemerschap zou liggen in het eindelijk veranderen van de faillissementswetgeving, in lijn met wat in andere landen vaak gebruikelijk is.

Eén van de hoofdwegen naar algemeen herstel ligt in het gelijktijdig uit het slop halen van de bouwsector en het versnellen van de energie-efficiëntie van bestaande en nieuwe woningen en kantoren. Nieuwe beleidsrichtingen zijn ingeslagen om de

woningmarkt op langere termijn gezonder te maken. De commissie steunt initiatieven tot oprichting van een nationale hypotheekinstelling die pensioenfondsen en andere instellingen in staat zal stellen in hypotheek te beleggen. Dit past ook in een verplichting voor pensioenfondsen om in een groeimodel een derde van hun vermogen in eigen land te beleggen. Voor een met de sector op te stellen Groen Bouwplan is het nu hét moment. Dit moet investeringen in sociale nieuwbouw en verbetering van energieprestaties naar voren halen en voorwaarden scheppen voor investeringen in duurdere huurwoningen die steeds beter in de markt liggen. Mede daarom mogen woningcorporaties niet worden gemarginaliseerd tot vangnet voor alleen de allerlaagste inkomens, zoals de EU wil, dit is een voorbeeld waar de EU arm te ver reikt. In de 'harde' infrastructuur moeten meerjarenafspraken worden gemaakt over investeringen in slim wegvervoer, klimaatbestendig waterbeheer en supersnel dataverkeer om zekerheid te scheppen dat vakman/vrouwschap en werkgelegenheid niet verloren gaan en er in deze moeilijke tijden geen gat in deze investeringen wordt geslagen dat ons later opbreekt. Wederopstanding van het Fonds Economische Structuurversterking in een beter gestuurde versie ligt voor de hand als kans en keuze.

Ook 'zachte' investeringen kunnen de economie versterken. Bestuur dat niet in zichzelf gekeerd is, maar zich op internationale schaal presenteert tekent daardoor extra contracten met investeerders in binnen- en buitenland. Zoals het voorbeeld uit Brainport Eindhoven laat zien: in de stedelijke ringen ligt het hart van economische dynamiek, en het bestuurlijk vermogen dient hieraan te worden aangepast. In een aantal plaatsen hebben Economic Development Boards aangetoond dat een gedeelde regierol door meerdere actoren in partnerschap met de overheid tot meerwaarde voor de gemeenschap kan leiden (economisch, sociaal en ecologisch).

Over de 'harde' waarde van het Rijksmuseum bestaat inmiddels wel consensus, maar het is belangrijk te erkennen dat het Rijks alleen de top van de top kan representeren omdat ze gesteund wordt door een piramide van kunst- en cultuuruitingen die door de eeuwen heen Nederland een interessante plaats voor experimenten en commerciële uitbating hebben gemaakt. Het is een vestigingsfactor van jewelste. Dat kan niet worden overgelaten aan vooral particulier geld, hoe welkom ook. De commissie bepleit ingezette bezuinigingen te herzien met een 3D-bril en verschillende cultuursectorfondsen extra ruimte te bieden voor initiatieven in een overkoepelend project Innovatief Cultureel Ondernemen, met nieuwe impulsen voor jong talent dat ruimte krijgt om de nog verborgen schatten van de 21^e eeuw bloot te leggen. Kunst en cultuur bieden zowel economische meerwaarde als immateriële verrijking voor ons allemaal.

Innovatie op de arbeidsmarkt betekent het voorop stellen van motivatie en training als basis voor hoogproductieve en servicegerichte prestatie. De overmaat aan schijnconstructies die werknemers reduceren tot contractarbeiders en de uitstoot van werknemers naar de 'zzp' praktijk dienen geen ander doel dan korte termijn gewin op kosten van degenen die het echte werk doen. Sociale zekerheid, pensioen en scholing dienen op redelijke voorwaarden toegankelijk te zijn voor alle deelnemers aan de arbeidsmarkt ongeacht de contractvorm. Het is tijd voor een nieuw akkoord met en tussen werkgevers en werknemers: Flexibiliteit en Zekerheid II. Daarin zouden de hoofdkaders voor de komende tien jaar moeten worden vastgelegd om vernieuwing binnen de arbeidsorganisatie de ruimte te geven in combinatie met stevige buffers van algemene pensioenplicht, arbeidsongeschiktheidsverzekering en scholingsrechten. Ook de belastingdruk op arbeid en de fiscale behandeling van werknemers in vergelijking met zzp'ers zouden in dit verband moeten worden besproken. Daarmee kan een onzalige tweedeling op de arbeidsmarkt worden tegengegaan die hogere productiviteit en creativiteit in de weg staat want het wedden op wegwerpwerknemers zal Nederland in de internationale concurrentiestrijd (uitgevochten op kennis en creativiteit) opbreken.

Het belangrijkste potentieel van hogere productiviteit en groei zit in de hersens en handen van vrouwen die over de hele wereld heen gemiddeld beter zijn opgeleid dan mannen, maar niet worden ingezet naar vermogen en beloning. Invoering van quota voor vrouwen in topposities bij overheid en bedrijfsleven komt de productiviteit ten goede en zal verdere aanpassing van maatschappelijke arrangementen minder vrijblijvend maken. In ons land moet de deeltijdplek worden doorbroken omdat inmiddels veel vrouwen weliswaar werken, maar vaak in kleine banen en niet zelden onder hun kwalificatieniveau. Dit vereist actie op verschillende niveaus. Aanpassing van schooltijden en verlofregelingen en het vervangen van bestaande regelingen voor kleine kinderen door één duidelijk kader voor het samenvoegen van kinderopvang en peuterspeelzaal onder verantwoordelijkheid van de basisschool zullen hiervoor betere voorwaarden scheppen.

Misschien wel de belangrijkste potentiële doorbraak in het scheppen van kansen op groei is het normeren van een combinatiepatroon van 2x4, waarbij het arbeidsproces zo wordt georganiseerd dat mannen en vrouwen ieder vier dagen per week aan het arbeidsproces kunnen deelnemen en bedrijven en organisaties werktijden kunnen verruimen. Per dag 9 uur werken (bij voltijdbanen) maakt een dag vrij om niet in de file te hoeven staan en tijd te hebben voor zorgtaken (kinderen, ouders, oudere alleenstaanden). Ook door op grotere schaal te experimenteren met "zelfstandig roosteren" is het mogelijk arbeidsorganisatie en samenleving beter te integreren. De economische noodzaak van

verhoging van arbeidsparticipatie moet beter worden verzoend met de alledaagse realiteit waarin kinderen en steeds meer ouderen aandacht vragen en verdienen, want ligt hierin niet juist de levenskwaliteit die het resultaat behoort te zijn van onze arbeidsinspanning?

Productiviteit verhogen en dienstverlening verbeteren vereisen ook dat we met verstand en innovatie, immigratie inpassen in economie en samenleving. Vrij verkeer van werknemers binnen de Europese Unie kan ons extra hersenen en handen bezorgen, mits minimumloon, sociale bescherming en pensioen- en contractrechten op een minimaal noodzakelijk en aanvaardbaar niveau zijn geregeld. Onderkruipen mag niet worden getolereerd. In de EU moet een "opt out" op deze terreinen niet langer mogelijk zijn. De instelling van een permanente Adviescommissie Geleide Migratie, waarin rijk, gemeenten, bonden en werkgevers op periodieke basis quota vaststellen voor toegestane migratie van niet-EU werknemers, kan per sector en per kwalificatieniveau vaststellen wat we nodig hebben en wie hiervoor kunnen worden toegelaten voor tijdelijke of permanente vestiging. Hiermee kan ook de achterstand op omliggende landen in het aantrekken van kennismigranten worden ingelopen.

IV TRANSPARANTIE

Zichtbaarheid geeft sturing: de financiële sector vermaatschappelijken, bedrijven laten rapporteren over maatschappelijke doelen, medezeggenschap versterken, sociale ondernemingen stimuleren en belanghebbenden invloed geven in publieke organisaties.

Behalve de directe schade die de meeste mensen hebben ondervonden in werk of inkomen, heeft de crisis ook fundamenteel blootgelegd dat belangrijke centra van besluitvorming zich onttrekken aan essentiële normen van verantwoording over en toezicht op besluiten die ons allemaal raken. Dit is dan ook het moment om door machtsvorming, zeggenschap en nieuwe organisatievormen het welzijn van mensen en de kwaliteit van onze natuurlijke omgeving als doel van economisch en maatschappelijk succes op te waarderen. Het is het moment om vakbonden, niet-gouvernementele organisaties, werknemers in bedrijven en instellingen, gepensioneerden en vele betrokken burgers op gepaste wijze te betrekken bij private beslissingen die het publieke belang raken – ook omdat een goede organisatie van het publieke domein essentieel is voor het succes van privaat ondernemen. Transparantie in de privaat-publieke wisselwerking is hiervoor een algemene voorwaarde, waardoor vertrouwen kan worden herwonnen. Dialoog en discussie zijn soms de beste wegen om verder te komen en niet in een kluwen van onmogelijk te handhaven regels terecht te komen. Op een aantal punten zal echter uit het oogpunt van correctie en preventie effectieve zeggenschap en wettelijke voorschriften moeten worden geregeld, in het bijzonder om consumenten te beschermen tegen de kleine letters van de grote globalisering (met financiële producten die zelfs door de bazen niet meer werden begrepen). Door alles wat de financiële crisis mondiaal heeft losgetrokken wijst het internationale concurrentie argument over (de)regulering niet langer eenzijdig naar “minder” maar naar “helder”. Ondernemers en investeerders zijn daarmee meer gebaat dan bij het achteraf meebetalen aan de rekening van sociale of ecologische verwaarlozing.

De financiële crisis associëren we tegenwoordig als vanzelfsprekend met bonussen en excessen bij banken, bedrijven en semi-overheidsorganisaties. In antwoord op die misstanden is of wordt het toezicht in Nederland en Europa aanzienlijk versterkt. Toch bestaat nog steeds het risico dat de regels teveel worden opgesteld door de betrokkenen zelf. Ook een steeds kleinere overheid is een bedreiging voor de kwaliteit van het toezicht. Er verdwijnt deskundigheid die nodig is om een gedegen oordeel te vellen over macht en tegenmacht in de markt.

In woorden en regels is binnen korte tijd behoorlijke vooruitgang geboekt om de nutsfunctie van de financiële sector onder sterker maatschappelijk toezicht te plaatsen. Of

dit voldoende is om herhaling van zetten te voorkomen is nog maar de vraag. Er is een volgende fase van sanering nodig van het bankwezen, waarin de ECB voor de zware opdracht staat tot een consistente beoordeling te komen van de solvabiliteit van de banken in de lidstaten. Hiervoor is het noodzakelijk dat de normen voor bankieren en het toezicht in Europa helder geregeld zijn. Dit is cruciaal voor de toekomst van de Europese Unie. Aan de andere kant van de "grote" markt moet ook het belang van de "kleine" consument worden gewaarborgd door de invoering van een gemeenschappelijk Europees depositogarantiestelsel. Hierdoor zal het vertrouwen in het systeem en in elkaar toenemen. Transparantie op alle niveaus, ook in Brussel, is hiervoor het sleutelwoord.

Om de samenleving tegen de risico's in de handel en wandel van de financiële sector te beschermen is het nodig de risico's van het zakenbankieren te omheinen ("ringfencing") zodat in geval van nood het 'nutsgedeelte' uit de boedel kan worden gehaald met achterlating van de schulden voor de aandeelhouders en andere kapitaalverschaffers. Voor wat betreft de "systeembanken"¹⁰ is er een dwingende noodzaak om de invloed van de overheid in de formele structuur van de betreffende ondernemingen vast te leggen. Dit kan op verschillende wijzen (gouden aandeel, permanent toezicht, convenantafspraken) met als hoofdboodschap dat de overheid alleen een vangnet kan spannen voor banken die de gemeenschap toelaten in hun systeem van besluitvorming. Dit behoort ons meer bezig te houden dan de vraag hoe snel banken die door de gemeenschap overeind moesten worden gehouden weer terug kunnen naar de beurs.

Terwijl de koopkracht vijf jaar op rij is gedaald zijn de bedrijfswinsten in het algemeen goed op peil gebleven (niettegenstaande grote problemen in sommige sectoren en in het MKB). Dat geeft aan dat de klassieke bufferfunctie van winst en vermogen goeddeels is verdwenen. Het zijn nu het menselijk kapitaal en de overheidsfinanciën die de klappen opvangen. Wie daarmee beter denkt te kunnen concurreren zal bedrogen uitkomen. Werknemers zijn vaak de beste uitvinders van vernieuwing in de arbeidsorganisatie. "Intrapreneurship" (ondernemend gedrag binnen de onderneming of instelling) maakt de organisatie krachtiger.

Naar Angelsaksisch model is ook in Europa het directe belang van de aandeelhouders steeds doorslaggevender geworden bij het nemen van bedrijfsbeslissingen. Binnen de Europese, en ook Nederlandse verhoudingen, leidt dit tot een accentuering van het aandeelhoudersrendement op korte termijn. De waardecreatie op lange termijn, in het bijzonder de innovatie, is daarvan de dupe. Daardoor dreigt op zijn

---

¹⁰ Van "systeembanken" wordt aangenomen dat zij "too big to fail" zijn omdat de schade van hun faillissement de hele economie ernstig zou ontregelen.

beurt het belang van de onderneming als geheel — en dat is de bij wet vastgelegde opdracht aan toezichthouders en/of commissarissen — in het gedrang te komen, zoals dat in de bancaire sector maar al te zeer is duidelijk geworden. Om tot meer maatschappelijk verantwoorde waardecreatie te komen moet daarom binnen het ‘eigen’ structuurregime van het Rijnlandse model een expliciete verbinding worden gelegd tussen winstoogmerk en maatschappelijk verantwoord ondernemen, ook in Europees verband. Ook zou het langdurig in bezit hebben van aandelen (“loyaliteitsaandelen”) kunnen worden bevorderd. Binnen de Nederlandse variant van het Rijnlands model worden speciale posities ingenomen door twee organen, de Raad van Commissarissen en de Ondernemingsraad. Deze posities dienen op zijn minst te worden beschermd tegen de invloed van het Angelsaksische model. Binnen het in ons land bestaande “tweeledige” besturingssysteem¹¹ bekleedt de Raad van Commissarissen een positie die meer onafhankelijk is ten opzichte van de ondernemingsbestuurders dan in het “eenledige” systeem. Sinds kort is echter ook het eenledige systeem in ons land toegestaan. Binnen het eenledige systeem worden commissarissen meer deelgenoot van ondernemingsbesluiten. Daardoor dreigt hun toezichts- en controlefunctie in het gedrang te komen, zoals ook in de aanloop tot de financiële crisis is gebleken. De commissie meent dat het tweeledige systeem de beste kans geeft op het honoreren van ‘checks and balances’ binnen de onderneming en dat model leidend zou moeten zijn in de Europese regelgeving.

De positie van de Ondernemingsraad is in ons land sterker dan elders, mede door het recht om commissarissen voor te dragen, maar toch niet bijzonder sterk als er essentiële kwesties in het geding zijn. Dan heeft de OR slechts adviesrecht. Indien het ondernemingsbestuur afwijkt van een gegeven advies kan de Ondernemingsraad weliswaar een beroep instellen bij de Ondernemingskamer, maar dit is voor een OR erg omslachtig en kostbaar. In vele gevallen schrikt een OR daarom terug voor een gang naar deze rechter. Beter zou het zijn indien voor essentiële kwesties (bijv. overnames, vervreemding, herfinanciering, dividendvaststelling) een instemmingsrecht wordt ingevoerd. In voorkomende gevallen zou dan juist het ondernemingsbestuur beroep kunnen instellen.

Op het terrein van corporate governance en transparantie speelt ook de in 2004 ingevoerde Dertiende vennootschapsrichtlijn een rol van betekenis. Daarin is de positie van de aandeelhouders versterkt en de ruimte voor beschermingsconstructies tegen overnames verminderd. In de lopende procedure tot herziening van deze richtlijn is het gewenst dat

---

¹¹ In een ‘two tier’ oftewel tweeledig model opereert de Raad van Commissarissen als apart lichaam. Binnen het eenledige model opereren commissarissen (‘non-executives’) samen met het topmanagement (‘executives’) in een en hetzelfde lichaam.

onder bepaalde condities, in het belang van de continuïteit van de onderneming en de daarmee verbonden werkgelegenheid, ongewenste ("vijandige") overnames kunnen worden tegengegaan.

In het kader van verantwoord maatschappelijk ondernemen is het van belang dat grotere bedrijven verplicht worden te rapporteren over hun prestaties op sociaal terrein en in de sfeer van duurzaamheid. Dat er behoefte is aan een andere oriëntatie van ondernemingen, blijkt onder andere uit de steeds talrijkere initiatieven op het terrein van 'sociaal ondernemen'. Hierbij richt de onderneming zich op sociale en/of duurzame maatschappelijke doelen terwijl aan de normale voorwaarde van winst maken wordt voldaan. Het zou goed zijn hieraan meer bekendheid te geven.

Bij toezicht en zeggenschap dient onze aandacht niet alleen uit te gaan naar private bedrijven, maar moeten we ons ook uitdrukkelijk richten op semipublieke instellingen, zoals woningbouwcorporaties, zorginstellingen en grote onderwijsinstellingen. Hoewel hun diensten misschien beter op afstand van de overheid kunnen worden georganiseerd, worden ze geacht volledig in dienst van het publieke belang te opereren. Dat vraagt om gedragsverandering en normbesef van de leidinggevenden in bedoelde instellingen en ook om spelregels rondom beloning. Belanghebbenden dienen invloed te hebben via openbare bestuursrapportages en gehoor te vinden bij Raden van Toezicht.

Met de crisis is een aantal uitwassen aan de oppervlakte gekomen. Afgezien van versterking van het toezicht en de medezeggenschap zou ook de parlementaire rol aan kracht kunnen winnen door een Onderzoekskamer in te stellen die door de Tweede Kamer wordt gekozen en is gemandateerd om hoorzittingen onder ede te organiseren naar actuele relevante maatschappelijke kwesties op basis van besluiten van de Tweede of Eerste kamer.

V EVENWICHT

Groei moet werk en duurzaamheid opleveren en is nodig om dreigende financieel-economische stagnatie te doorbreken. Nederland draagt ook verantwoordelijkheid voor groene groei en sociaal evenwicht in Europa. Meer integraal beleidsdenken in plaats van 'financialisering'. Buiten gebaande paden treden door ruimte te bieden aan sociaal-emotionele ontwikkeling en creativiteit.

In de commissie is stevig gediscussieerd over de noodzaak tot stimulering van groei. Is het vanuit het perspectief van duurzaamheid niet juist aantrekkelijk dat er minder nieuwe auto's worden verkocht? Aan de andere kant gaat herverdelen bij groei makkelijker dan bij krimp. Dat geldt voor Nederland, maar zeker ook wereldwijd waar grote groepen mensen nog steeds in bittere armoede leven. Gelukkig impliceert de noodzaak van socialer en duurzamer niet noodgedwongen stilstand of zelfs negatieve groei. Hoe meer groei, hoe beter, maar dan wel groei die het maatschappelijk belang boven de individuele belangen stelt. Groene groei die resulteert in grotere economische, sociale en ecologische productiviteit is in die zin zelfs voorwaarde voor een rechtvaardigere wereld.

Zowel op Europees niveau als mondiaal is het nodig dat de groei- en werkagenda een prominentere plaats aan tafel krijgen. Ministers van financiën vervullen hun taak en moeten dat vooral blijven doen. Hun beslissingen dienen echter in breder verband en met het oog op een beter evenwicht te worden genomen. Dus het zou goed zijn op geëigende momenten ministers van werkgelegenheid deel te laten hebben aan besluitvorming in de Eurogroep en de bevoegdheden van de Commissaris van de Sociale Unie te versterken en ook sociale partners volwaardig te betrekken in sociaal overleg over de macro-economische kaders van het EU beleid.

Op mondiaal niveau kan een Global Economic and Social Coordination Council¹² goed werk doen, met een bredere blik dan alleen IMF en Wereldbank van nature bieden. Dit kan er ook aan bijdragen dat na de eerste vijftien jaar van de Millennium Development Goals een evenwichtige post-2015 ontwikkelingsagenda tot stand komt, gericht op het aanpakken van inkomensongelijkheid in zowel rijke als arme landen, vastgelegd in een Universeel Sociaal Contract.

Evenwichtige afweging vereist integrale beleidsvoorbereiding. Om de samenhang tussen economische, sociale en ecologische dimensies van beleid nadrukkelijker te

---

¹² Jose Antonio Ocampo and Joseph Stiglitz (2011): *From the G20 to a Global Economic Coordination Council*, Columbia University, New York

verkennen kan regelmatige integrale "Plan" rapportage door het CPB, het SCP en het PBL een bijdrage leveren aan op meer dan financiële waarden gebaseerde analyse.

Dat zal ook helpen om de staatsschuld met gezond verstand naar beneden te krijgen. Zoals we nu zien lukt dat niet binnen de kaders van het EMU Stabiliteitspact, ook nu er wat meer tijd is ingeruimd voor lidstaten om aan de 3%-norm te voldoen. Met een paar jaar meer is echter nog niet de weeffout gerepareerd dat de fixatie op een statisch en ongedifferentieerd percentage zou moeten worden vervangen door een sturing op trendmatige daling in samenhang met het nastreven van nominale groei die meer werk, belastinginkomsten en daarmee de mogelijkheid tot versnelling van de aflossing van de staatsschuld kan creëren. Nederland heeft het hoogste 'houdbaarheidssaldo'¹³ van Europa, gezien de belastingclaim die besloten ligt in het kapitaal van de pensioenen en verzekeringen. Dat geeft nu en in de toekomst wat ruimte, niet voor onbezonnen uitgaven, maar voor productiviteit en groei genererende investeringen op het gebied van werk, duurzaamheid en innovatie. Zo wordt tegengegaan dat het bruto binnenlands product als gevolg van bezuinigen verder omlaag gaat, het tekort (uitgedrukt als percentage van datzelfde bbp) te hoog blijft, terwijl de werkgelegenheid en de koopkracht verder dalen. Om het goede evenwicht te vinden zou op bepaalde momenten de Eurogroep kunnen worden uitgebreid met de ministers van Werkgelegenheid en misschien ook sociale partners. De crisis moet op alle fronten tegelijk in gezamenlijke verantwoordelijkheid worden aangepakt.

Want soms is het nodig buiten gebaande paden te treden om tot nieuwe oplossingen te komen. De financiële crisis heeft ons onder andere geleerd dat aan de besluiten van bestuurders niet alleen rationele, bestuurlijke overwegingen ten grondslag lagen, maar soms ook plat eigenbelang of kortzichtigheid. Achteraf bleek niemand de wijsheid in pacht te hebben en dat moet ons ertoe brengen de 'expertise' van de insiders te relativeren en het lange termijn denken te herwaarderen.

Er is veel bereikt op het gebied van verheffing en emancipatie. De weg daarnaartoe houdt nooit op. Door meer aandacht te geven aan de sociaal emotionele ontwikkeling van mensen zouden we een volgende stap kunnen zetten. Onze samenleving is overwegend rationeel georiënteerd, terwijl mensen zeer sterk emotioneel gedreven zijn. Mensen die

---

¹³ "Een veel gebruikte benadering acht de overheidsfinanciën houdbaar, wanneer de op dit moment collectief gefinancierde voorzieningen in de toekomst kunnen meegroeien met de algemene welvaart, zonder dat de collectieve lasten daarvoor hoeven te worden verhoogd", R.A. Mooij, Tijdschrift voor Openbare Financiën, 2009

hebben geleerd hun emoties beter te herkennen, te begrijpen en ermee om te gaan, zullen ook de ander beter begrijpen en daardoor in sociaal opzicht effectiever functioneren.

Onze veranderde levensloop stelt steeds hogere eisen aan ons vermogen sociaal te functioneren. We moeten vaker van baan wisselen, soms omdat het werk is veranderd of zelfs verdwenen, soms omdat we als ouderen aan een tweede loopbaan beginnen. Dat stelt eisen aan onze vaardigheid dat sociaal emotioneel voor elkaar te boksen. Daarom is het belangrijk om al op jonge leeftijd in het onderwijs de sociaal emotionele ontwikkeling en vaardigheden van leerlingen op waarde te schatten en te helpen ontwikkelen. De samenleving vraagt niet alleen om taal en rekenen, maar is voor het verbinden van de economische, sociale en ecologische uitdaging uiteindelijk misschien wel meer gebaat bij creatieve geesten, die in staat zijn tot samenwerken en geleerd hebben vanuit hun eigen emoties het maatschappelijk belang een plek te geven in hun doen en denken. Een rijk leven biedt naast bestaanszekerheid en gelijkwaardigheid ook het realiseren van vrijheid, het verwerven van belangeloze kennis en het scheppen van schoonheid.¹⁴

Door ook deze aspecten op waarde te taxeren en voorwaarden te scheppen waaronder iedereen hieraan deel kan hebben kunnen we vooruit komen in plaats van in oude herstelrecepten te blijven steken.

Werkzaam, duurzaam, innovatief: meerwaarde in sociaal kapitaal zoeken is uitwegen uit de crisis vinden.

---

¹⁴ George Steiner, De Idee Europa, Nexus Instituut 2004

